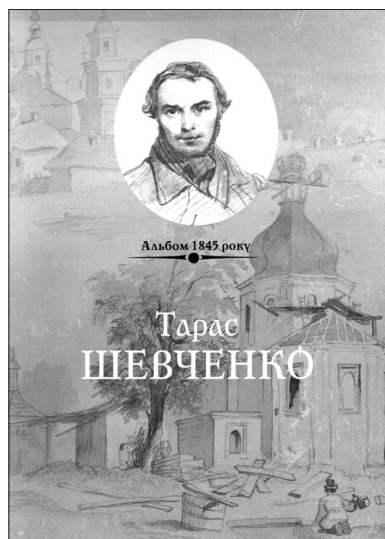

В.Д. НАРІВСЬКА,

*доктор філологічних наук, професор
кафедри зарубіжної літератури*

Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

Рецензія на книгу «Шевченко Тарас. Альбом 1845 року» / Авт. проекту, упорядкування, передмови та коментарі С. Гальченко. – Дніпродзержинськ: Видавничий дім «Андрій», 2010. – с., іл. (Факсимільне відтворення).

Достеменно відомо, що «абсолютно геніальний поет» і «російський Рембрандт» Тарас Шевченко створив (всупереч заборонам і безлічі завад!) більш ніж тисячу творів графіки та живопису. Сьогодні це національне надбання, як і все Шевченківське, та складова нашого життя, без якої український світ неповний. Відчуття повноти додають такі видання, як «Альбом 1845 року», в якому представлена лише частина з того, що побачив, пережив і утілював художник за декілька місяців роботи у Київській археологічній комісії під час своїх мандрів по містах і селах Київської та Полтавської губерній – малюнки аквареллю і сепією, олівцеві замальовки та фрагменти фольклорних записів.

Автор проекту, коментарів, передмови, упорядник видання заступник директора Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України С.А. Гальченко – відомий дослідник творчої спадщини поета і художника – сюжетно, захопливо репрезентував історію утворення і видання

офортів «Живописная Украина» через найбільш яскраві факти життя та творчої долі Т. Шевченка, що висвітлюють ідею створення альбому. Озвучений грандіозний задум був у листі Тараса Шевченка до Чернігівського губернатора П.І. Гессе від 1 жовтня 1848 р.: «История Южной России изумляет каждого своими происшествиями и полусказочными героями, народ удивительно оригинален, земля прекрасная. И все это до сих пор не представлено пред очи образованного мира...». У цьому листі, як відомо, Шевченко виклав у подробицях свої наміри: «Обладая в мале искусством в живописи, предпринял я издание, названное мною «Живописная Украина». Издание разделяется на три части. 1-е виды, примечательные или красотой, или историческими воспоминаниями. 2-е народный быт настоящего времени и 3-я история». Такі були плани, надії та незмінна мольба про підтримку у листах до О. Бодяньського, М. Цертелева, С. Муханова, М. Долгорукова, П. Гессе – «представитъ труд мой почтенным землякам моим, труд, для которого крайне искреннее мое желание издать как нельзя лучше, недостает собственных средств» (Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т. – К.: Наукова думка, 2001. – Т. 6). Перші три відбитки було надіслано П. Гессе.

У нинішньому факсимільному виданні Альбому 20 аркушів. Кожен з наявних малюнків оснащений коментарями – високо науковими, інформаційно насиченими, мистецтвознавчо вишуканими. За своєю суттю, кожний коментар можна позначити як своєрідне наукове

дослідження, що містить відомості про час та місце створення малюнка, його жанр, що на ньому відображено, описана його доля у часі і просторі, коли вперше був уведений до наукового обігу. Ці коментарі становлять не тільки науковий, але й загальнолюдський сенс, оскільки зіткнення з шевченківськими матеріалами викликає відчуття причетності до великої культури.

Серед найбільш ґрунтовних, насичених, ледве не з пригодницьким сюжетом – коментар до малюнка «Комора в Потоках», в якому тісно перетинаються викладені «дробиці з життя Шевченка» у Потоках, зокрема те, що разом з Надією Василівною Тарновською, дочкою титулярного радника, хрестив дочку тамтешнього дякона, як був заарештований, про очікувані обшуки у тих, у кого мешкав, як переховувалися твори, листи та малюнки Шевченка, їх історико-літературна доля. Особливу роль у цьому відіграла Н.В. Тарновська, «Кумася», як звав її Шевченко. За спогадами, поет їй дуже довіряв і залишив для збереження дуже цінні для нього твори, які, на жаль, безслідно зникли після її смерті. Їхні сліди загубились серед родичів Н. Тарновської. Фахівці вважають, що, можливо, загинула дуже цінна частина спадку поета, що іменується «потіцьким скарбом». Найбільший жаль і у самого Т. Шевченка, його близьких та дослідників викликала втрата написаного у цей період твору «Ян Гус», з якого відомий лише початок. Першу публікацію поеми було здійснено у 1907 р.

Є припущення, що на картині «Комора в Потоках» Шевченко зобразив Н.В. Тарновську, Кумасю (жіноча фігура перед коморою, хлібним гамазеєм). Про неї та про драматичну долю скарбу пронизлива оповідь, у якій перетинаються науковий підхід з теплотою та ліризмом викладення. При цьому жодних власних версій ані в цьому коментарі, ані в інших упорядник не висуває, оперує лише документами – маловідомими, рідкісними, унікальними, розпорошеними у просторі об'ємної української Шевченкіани, цитує у великій кількості епістолярії Шевченка – найяскравіші, вражаючі, мистецтвознавчі роботи. Зібраний докупи такий обсяг матеріалу виходить за межі власне коментування – відтворений образ Шевченківської епохи. Очами Шевченка ми бачимо краси, історичні пам'ятники України, ті її сакральні місця – «Кам'яний хрест св. Бориса», «В густині. Церква Петра і Павла», «Вознесенський собор в Переяславі», «Церква святого Михаїла в Переяславі», «В Переяславі. Церква Покрови», «Мотрин монастир», «В Суботіві. Богданові руїни в Суботіві», «Богданова церква в Суботіві» та ін., які переважають зображенням побуту українців – «Жанрова сцена. Селянин із косою», «Селянське подвір'я», «Косар», «Андруші», «Хата під водою», «Селяни», «Кашовари» та інші миттєвості життя – «Кобзар із хлопчиком», «Жіноча постать», – що так само стали джерелом натхнення для поезії та живопису.

Час вніс свої поправки щодо сприйняття Шевченкових малюнків – вони давно вже набули статусу культурних архетипів українського простору. Сприяє тому і якість нинішнього видання – факсимільне, що зберегло не тільки сліди, але й дух шевченківської епохи.

Творчий спадок кожного великого художника минулих культурних епох, як правило, зазнавав усілякого роду випробувань, тим паче шевченківський. Одисея серії офортів детально викладена у статті С. Гальченка «...На славу імені України», що передує факсиміле серії. У статті є підзаголовок «Рік творчого піднесення Т.Г. Шевченка», тобто йдеться про 1845 р., коли було створено класику з класики – поезії «Заповіт», «І мертвим, і живим...», «Холодний Яр», «Чигрине, Чигрине», «Великий льох», «Розрита могила», що тісно переплелися з малюнками, створеними у Густині, Переяславі, Андрушах, Потоках, Чигрині, Суботіві, В'юнищі всупереч заборонам писати та малювати. Як геніальна цілісність ці творіння і сприймаються, але до цього був складний шлях.

Первісно це була приватна колекція – Музей українських старожитностей Тарновського, яку її власник подарував Чернігівському земству, оскільки Київська міська дума відмовилась прийняти її як подарунок. А після цього настав період розпорошеності колекції по світу.

Збереглися лише чотири альбоми Шевченка – 1842–1843 рр., 1845 р., 1846–1850 рр., 1848–1850 рр. П'ятий, що отримав у наукових колах назву «сулієвський» (за прізвиськом одного з його власників), або «корсунський» (за місцем створення малюнків «В Корсуні», «Коло Канева», «В Межирічі», «В Черкасах» та ін.) цілісно не зберігся: є тринадцять розрізаних аркушів, що зберігаються у Національному музеї Тараса Шевченка.

Тільки у 1926 р., коли у Харкові був створений Інститут Тараса Шевченка, вчені розпочали збір та обробку шевченківських матеріалів. Рукописний та мистецький спадок, архівні документи, прижиттєві та посмертні видання, матеріали про Шевченка були скупчені у державному сховищі УРСР. У 1932 р. мистецьку спадщину було скупчено в музеї Шевченка при цьому ж Інституті. Проте, коли Інститут Тараса Шевченка в результаті реформації став Інститутом української літератури ім. Т.Г. Шевченка, перше, чого позбулися, – живописного спадку Шевченка, з подальшими переходами від одного закладу до іншого, але на щастя, у 1933 р. чотири альбоми Шевченка знайшли місце свого постійного зберігання в Інституті літератури. Вони надійшли з Чернігівського державного музею у 1933 р., після передачі всієї мистецької спадщини до Галереї картин Т. Шевченка у Харкові. З часом, у 1939 р., колекція «переїхала» до нової столиці, м. Києва, до 125-річчя поета та художника. Там і була відкрита її експозиція в Центральному музеї Т.Г. Шевченка, розташованому у Маріїнському палаці, у квітні 1941 р.

На початку війни, стрімкого наступу гітлерівців було прийнято рішення евакуювати спадщину Шевченка до Уфи та Новосибірська. Після звільнення Києва від фашистів колекції повернулися. У 1949 р. музей імені Т.Г. Шевченка був відкритий у палаці, що у минулому належав цукрозаводчику та меценату М.А. Терещенку. Тут він перебуває і нині, але вже в статусі Національного музею Тараса Шевченка.

У передмові С. Гальченко із сумом наголосив: «Напевно, спадщина жодного класика літератури чи мистецтва не зазнавала такої міграції, як це відбувалося з рукописами та малювальними творами Шевченка... Майже всім творам Шевченка судилося таке ж мандрівне життя, як і їхньому авторові» (с. 9). Сумна констатація, особливо, якщо звернути увагу на, здавалося б, незначні факти: Альбом 1945 р. (К.: Наукова думка, 2000, упорядник С. Гальченко), що став бібліографічною рідкістю, був виданий за підтримки Фонду розвитку мистецтв України; нинішнє видання – за підтримки групи народних депутатів. А для того, щоб такий альбом був наявний у домашній бібліотеці, довелось згадати та скористуватися, здавалося б, назавжди зниклим з обігу радянським слівцем «дістати». У цьому – вирішення сучасних дискусій про нібито непотрібність за чиєюсь злою волею української книги. Коли тримаєш у руках таке видання, маєш змогу продемонструвати його у студентській аудиторії, саме собою вирішується питання і про національну ідею, і про цінність української книги.

А поки що, за поголосками, невтомний С. Гальченко зі своїми одностудентами, в тому числі і прекрасними майстрами видання «Андрій», завершили роботу над новим проектом до 200-річчя Т. Шевченка. Залишається тільки чекати і вірити, що усі шедеври Шевченкіани будуть видані.